
Robert HOLJEVAC

Pregledni rad

Hrvatski institut za povijest,
Zagreb

SENJ U DOBA
BISKUPOVANJA
MARKANTUNA
DE DOMINISA
S POSEBNIM
OSVRTOM NA
USKOČKE PRILIKE
I LIČKO ZALEĐE
KROZ DIJALOG
GOSPODE
GIOVANNIJA I
ANTONIJA

Ovim radom prikazat će se uskočke prilike u Senju i ličkom zaleđu kroz spis talijanskog trgovca Giovannija iz Ferma. Spis je pisan u obliku dijaloga u kojemu se iznose mnoge pojedinosti o uskocima i njihovu životu. Našao ga je Franjo Rački 1870. godine u Firenci, te ga pod imenom *Prilog za povijest hrvatskih uskoka* predstavio u tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti početkom 70-ih godina 19. stoljeća.¹ Spis bilježi razgovor između dvojice sugovornika, sunarodnjaka Talijana, autora spisa gospodina Giovannija i stanovitog gospodina Antonija, se vrlo iscrpno i detaljno zanima za uskoke i uskočke prilike. O pitanjima uskoka u historiografiji su korišteni izvori različitih provenijencija, mletačkih, gradačkih ili bečkih, kao i osmanskih, koji različito govore o uskocima i njihovom fenomenu. Ono što ovaj izvor čini posebnim jest opis talijanskog trgovca Giovannija. On uskoke prikazuje u pozitivnom svjetlu, što je potpuno suprotno od uobičajenih opisa njegovih sunarodnjaka, mahom Mlečana, ali i drugih Talijana. Autor spisa živio je u najbližem susjedstvu uskoka u Rijeci, a poslije i među njima, trgujući u Bakru te u Senju od 1574.-1621. godine. Autor piše o nizu pozitivnih osobina uskočkog mentaliteta i načina života, no ipak ističe i neke loše strane kolektivnog karaktera i mentaliteta uskoka, jer autor nastoji dati objektivan prikaz.

Cilj ovog rada jest kroz navedeni izvor pokazati svu složenost faktora koji tvore uskočko-senjski kompleks: od povijesnih prilika, vojno-strateškog položaja, zemljopisno-reljefnog okružja koji u konačnici stvaraju kolektivni duh i karakter uskočkog stanovništva te napokon oblikovati uskočko običajno pravo o kojem autor spisa opširno govori

1 RAČKI, Franjo, "Prilozi za povijest hrvatskih uskoka", Starine, JAZU, knj. X, Zagreb, 1870., str. 173-174. Vidi: BRACEWELL, Catherine Wendy, Senjski uskoci, razbojništvo, piratstvo i sveti rat na Jadranu u 16. stoljeću, Zagreb, 1997., str. 17-20.

i pridaje mu važnost. Budući da rad obuhvaća vremensko razdoblje biskupovanja Markantuna de Dominisa, ukratko ću se osvrnuti na odnos uskoka i novoizabranog biskupa, kroz povijesne izvore, ali i kroz književna djela koja su također pridonijela stvaranju slike o uskocima.

Autor piše spis nakon Mletačko-austrijskog rata, u kojemu je austrijski nadvojvoda Ferdinand napao kopnene posjede mletačke *terraferme*. Taj je sukob završio tzv. Madridskim mirom, kada su uskoci morali biti, a prema dogovoru europskih velesila, preseljeni u unutrašnjost. Dodatni motiv da napiše djelo gospodinu Giovanniju bila je *Historia degli uschochi*, zadarskog nadbiskupa Minuccija Minuccija, napisana 1602. godine, a nastavit će je Paolo Sarpi, mletački državni tajnik 1613. godine. Ako je Minuccio Minuccije napisao pozitivno o uskocima, kada nije sam sebe cenzurirao, sigurno je to učinila mletačka cenzura. Isto se može reći za Paola Sarpija, odnosno za njegov nastavak povijesti o uskocima, a nije nevjerovatno ni da je možda baš sam Paolo Sarpi bio cenzor zadarskom nadbiskupu Minucciju. Stoga se trgovac Giovanni latio pisanja o uskocima, kako sam kaže, bez ikakva posebna razloga, osim želje da "najiskrenije" progovori o tim ljudima među kojima je živio niz godina". O uskocima se, prema njemu, govori samo kao o najobičnijim razbojnicima, pljačkašima, najkraće i najtočnije rečeno kao o najzadnjem ljudskom ološu i otpadu, koji navodno ništa drugo ne zna nego pljačkati druge bez reda i razloga, a najviše mornare. Još se navodi da im je to glavni smisao i cilj života, zapravo način privređivanja i življenja. No, autor Giovanni, suprotno tome zaključuje kako su takvi uopćeni se zaključci u biti vrlo daleko od istine. Stoga se on, kako sam kaže dao na taj pothvat pisanja kako bi objavio pravu i istinitu stvarnost o uskocima i njihovim običajima.

Antonio se prvo zanimao za povijesni početak Grada Senja, odnosno *Senie*. *Senia* je, prema riječima Giovanija, osnovana u 2. stoljeću, a grad je utemeljio stanoviti Senon Gal. Taj grad, kako spominje dotični Giovanni, na nekoliko mjesta spominju dvojica rimskih autora: Plinije i Klaudije Ptolomej, najvjerojatnije zemljopisci, i geograf iz Aleksandrije 3. stoljeća. Zanimljivo je da Giovanni Kvarner naziva "kraškim (karniškim) područjem", odnosno planinske lance koji se prostiru duž mora, a oko Senja. Okolne planine naziva "vlaškim", pa tako najvjerojatnije i sam Velebit, koji se, prema njemu, može smatrati postojbinom uskoka o kojima je ovdje riječ. Tu postojbinu, pisac Giovanni naziva "Vlahinjom", ali isto tako njihove, uskočke korijene, smješta izvorno u Bosnu, zatim u Krjavu, a tek potom u spomenutu Vlahinju. Giovanni još

kaže kako su ti krajevi Bosne, Krbave i Vlahinje katolički krajevi, ali da ih sada još uvijek drže Turci Osmanlije. Zanimljivo je da se Giovannijev sugovornik Antonio podosta zanima i za etimologiju naziva uskok. Antonio taj naziv dovodi u vezu s riječju "skoko", što bi prema njemu dostupnim informacijama i unaprijed negativnoj slici o uskocima trebalo značiti "lopov". No, Giovanni ga je odmah razuvjerio, daje pravilno etimološko tumačenje riječi i pojma uskok, povezujući ga s glagolom "uskočiti". Vidimo kako je o pitanju uskoka, ali i drugim pitanjima jezika i nazivlja dijela hrvatskih zemalja Giovanni vrlo dobro obaviješten, što uvelike odudara od uobičajene slike koja se projicirala s Apeninskog poluotoka, posebno kada je riječ o uskocima.

Govoreći o reljefnim, odnosno zemljopisnim datostima senjske mikroregije, autor Giovanni svom sugovorniku i zemljaku Antoniju ne propušta spomenuti, unutar te mikroregije, mikroklimatske, rekli bismo, endemske meteorološke pojave, među kojima posebno ističe senjsku buru.² S time u vezi, autor spominje i okolne špilje, koje povezane s prethodnim fenomenom senjske bure, u doba ratovanja, uskocima daju posebnu pogodnost signalizacije, odnosno dojave dimom, ali su im i sklonište. Spominju se čak nagađanja puka kako endemsku senjsku buru može umjetno stvoriti čovjek, baš u tim istim špiljama, što autor Giovanni pred svojim sugovornikom odbacuje.

U nevezanom razgovoru dvojice sugovornika može se vidjeti i njihova zadivljenost dalekom prošlošću, odnosno antikom, što i nije rijetkost na izmaku renesanse. No, to je zanimljivo u zemljopisnom mikrokontekstu Kvarnera, otoka i Dalmacije toga doba, odnosno u mikrokontekstu intelektualne povijesti toga dijela hrvatskih zemalja na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. Tu prije svega mislim na dvojicu svjetskih velikana duha, intelekta i uma - na rođenog Rabljanina Markantuna de Dominisa, poslije senjskog biskupa, a potom splitskog nadbiskupa, te na također poznatog Crešanina Franu Petriša, filozofa i polihistora. Dakle, tu se radilo na vrlo plodnom i plodonosnom tlu duhovne i intelektualne baštine.³ Tako govoreći o njemu suvremenim osmanskim prodorima na senjsko područje, ali i šire, o paležu i pljački, autor Giovanni svojem sugovorniku Antoniju iznosi vrlo zanimljivu usporedbu iz povijesti stare

2 Commissiones et relationes venetae, svesci 1-3, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 6, 8 i 11, uredio Šime Ljubić (Zagreb, 1876.- 80.), svezak 3, str. 63.

3 Hrvatska filozofija, knjiga 12, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji/Studia Croatica, Naklada "Scopus", Zagreb 2001., Ljerka Schifler, "Frane Petrić" str.115-116.

Grčke, kada je Demosten nagovarao ostale grčke polise da se suprotstave vojnom nadiranju Filipa Makedonskog.

Druga su Antonijeva pitanja zadirala u područje zemljopisa, bolje reći geostrategije. Giovanni je zaključio kako je Senj, sa svojom lukom okružen morem i otocima, a među njima se u tekstu spominju prije svega otok Krk i povjesna činjenica da su ga Mlečani 1481. godine nakon otmice i prijevare kupili od kneza Ivana Frankopana. No, najveću važnost Giovanni pridaje kuli Nehaj, koju smješta na 250 metara nadmorske visine te svojemu sugovorniku Antoniju doslovce prevodi tu riječ kao "ne bojim se nikoga". U vezi s time Giovanni spominje još jednu utvrdu, bolje reći tvrđavu, koja se po njemu zove "Šabac", a koju ovaj s "ilirskog" i s turskog jezika prevodi dosta proizvoljno kao "divna". Kada govori o Senju, Giovanni ne zaboravlja spomenuti da taj grad ima nekoliko tisuća stanovnika, kako ga kao vojnu utvrdu čuva dvjestotinjak njemačkih vojnika, i dva velika topa imenom "Brat" i "Samson". Utvrdu Nehaj, prema riječima Giovannija, čuva samo dvadesetak njemačkih vojnika. Ime topa "Samson" moglo bi biti stanovita aluzija i poveznica s biblijskom, starozavjetnom pričom. Od velike je važnosti i činjenica, koju spominje Giovanni, da je utvrdu Senj dao sagraditi još papa Leon X. Antonio se pritom čak čudi tolikoj velikodušnosti Pape i njegovoj brizi za Senj, najvjerojatnije zbog poslovične europske nebrige za osmanski prodor na jugoistoku Europe te posebno kada je riječ o hrvatskim zemljama. Giovanni pak o tome pitanju pojašnjava svojem sugovorniku veliku geostratešku važnost Senja jer, kako otprilike Giovanni kaže: "Kada bi pao Senj, Italija bi vrlo lako bila na udaru Osmanlija Turaka". Tako Giovanni i pravi onu usporedbu s Demostenom i Filipom Makedonskim. Tome dodaje anegdotu u kojoj su protagonisti psi koji tjeraju vukove. A u Giovannijevoj anegdoti psi bi trebali biti kršćanski knezovi, a vuci Turci Osmanlije. Prema toj anegdoti vukovi su se raširili, pa je njihovo gonjenje bilo vrlo otežano, jer su se i psi morali raširiti i nisu bili uspješni u lovu na vukove. Jedan se vuk popeo na uzvisinu te je promatrao čopor pasa koji su ih gonili, a kada im je predložio taktiku širenja i odvrćanja pasa, te su pse zatim, prema Giovannijevoj priči, vukovi mogli jednog po jednog vrlo lako svladati. Tom se anegdotom, naravno, aludira na raširenost Osmanskog Carstva, vuk predvodnik je sam sultan, a psi su nesložni europski kršćanski knezovi, kao što unaprijed pogađa Antonio, koji postavlja pitanja. Antonijev sugovornik Giovanni, o toj neslozi, na drugome mjestu primjećuje kako je to otrov koji se daje državama i carstvima kako ona ne bi dugo ili predugo vladala.

No, nije samo papa Leon X. prema Giovannijevim riječima, svojim nesebičnim zalaganjem i novcem pomagao Senju i njegovim braniteljima. To je prema njegovim riječima, činio i njegov, u općoj povijesti Crkve ne baš, omiljeni papa Aleksandar VI. Bio je suvremenik i indirektni svjedok Krbavske bitke i njezinih katastrofalno tragičnih i trajnih posljedica kojih su doista bili svjesni i njezini suvremenici, bilo da su bili bliže, poput popa Martinca ili dalje, poput pape Aleksandra VI. epicentru te tragedije koja se u hrvatskoj pisanoj tradiciji i prozvala *Cladis croatica*. Tim je latinskim nazivom bila implicirana sva tragična stvarnost, sa svim svojim uzrocima i posljedicama. Nakon pape Aleksandra VI. svakako treba spomenuti još neke: Grgur XIII., kojeg Giovanni ističe i hvali zbog pomoći Senju, te Klement VIII., koji je poznat po organiziranim protuturskim vojnim ekspedicijama u Ugarskoj i Hrvatskoj s kraja 16. stoljeća. No, bio je poznat i jer je slao misionare europskim vladarima, a u vezi s konačnim izgonom Turaka Osmanlija s Balkana.⁴ Tako je taj papa u protuosmansku misiju poslao i hrvatskog svećenika, Splitsanina Aleksandra Komulovića, čak u pravoslavnu Rusiju s navedenim ciljem. Što se tiče pape Klementa VIII. i njegovih plemenitih nakana i djela Giovanni, pripovijedajući naširoko o uskočkoj obrani tvrđave Klisa 1596. godine, spominje i jednog varalicu koji je došao iz Dalmacije papi Klementu VIII. Nakon što mu je ispričao o uskočkoj junačkoj obrani Klisa, koji je već najvjerojatnije bio pod nadzorom Osmanlija ili pred samim padom, taj varalica je obećao Papi da će sam namirnice dovesti u Klis. On je Papinu materijalnu pomoć pronevjerio prodavši je, a Papi se poslije, prema Giovannijevim riječima, bezočno i bezobrazno opravdao da ništa drugo i nije mogao učiniti, jer se bojao da njegova pomoć ne padne u turske ruke. Poslije je, prema istom izvoru, Mletačka Republika toga varalicu osudila na višegodišnju kaznu zatvora, a papa Klement VIII. više nikada nije ništa čuo o njemu.

No, spomenuti papa Leon X. pomaže Senju još kada, prema Giovannijevim riječima, geostrateška situacija zbog osmanske opasnosti nije ni izdaleka bila toliko alarmantna. Za razliku od tada, u Dominisovo vrijeme, odnosno kada Giovanni piše svoje djelce, Turci Osmanlije su još i prije svojim upadima ugrožavali Istru, Kranjsku te tako izravno i posredno mletačke kopnene posjede u Furlaniji. Ti osmanski prodori mogli su posredno ugroziti sigurnost papinske države. Da je situacija bila više nego alarmantna

4 HORVAT, Karlo pl., Vojne ekspedicije Klementa VIII. u Ugarskoj i Hrvatskoj, Zagreb, 1910., str. 37.

tna, svjedoči činjenica da su od cijelog senjskog zaleđa, odnosno Like, tj. njegove dijeceze, u vlasti Habsburgovaca ostala samo dva veća mjesta koja bismo mogli nazvati gradskim jezgrama, to su Brinje i Otočac. Tako je komunikacija Senja sa zaleđem bila smanjena u biti samo na vrlo uzak obalni pojas, za razliku od vremena srednjeg vijeka kada su komunikacije Senja sa svojim ličkim zaleđem bile od presudne važnosti za njegov razvoj kao gradskog središta, izvozno-uvozne luke i komune. To je bilo prije nego što je kralj Matijaš Korvin baš u Senju 1469. godine udario temelje i zametke protuosmanskog obrambenog krajiškog sustava. Tamo, u Brinje i Otočac, Dominis je i htio naseliti dio uskočkog stanovništva Senja. I sam autor Giovanni navodi kako sjeveroistočni dio senjske okolice nije bio plodan, pa se, još i prije tih Dominisovih diplomatsko-demografskih planova, veliki dio stanovništva toga sjeveroistočnog senjskog područja, odselio i naselio u Brinje i Carlistot (Otočac). To planirano naseljavanje uskočkog stanovništva Brinja i Otočca, na područje jedina dva slobodna administrativna središta Like, a izvan osmanskog okupiranog zaleđa, bilo je zbog "podebljavanja" ljudskog pojasa prema Osmanlijama, ali isto tako i graničnog pojasa. Cilj je europskih diplomacija na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće bio da se uskoci, milom ili silom natjeraju i prisile na mirnodopska zanimanja, npr. trgovinu i poljodjelstvo, budući da je projekt s ribarenjem u biti propao. Dakle, ovako objektivno, *sine ira et studio* sagledana uloga De Dominisa nikako ne odgovara koncepciji i percepciji koju je imala romantičarska slika zakašnjelog hrvatskog književnog romantizma druge polovice 19. stoljeća s Augustom Šenoom na čelu. Prije svega tu se misli na njegov roman *Čuvaj se senjske ruke*. U njemu Šenoa prikazuje Dominisa kao posve negativan lik, kao onog tko služi isključivo tuđinskim interesima, tj. mletačkim. Stoga August Šenoa u svojem romanu zjurado promatra dogorjevanje posljednjih posmrtnih ostataka De Dominisa, a njegovu smrt stavlja punih deset godina prije, u 1614. godinu. To možemo objasniti i Šenoinom emotivnom potrebom da tobožnji "izdajica" bude što prije kažnjen. Tako iz primjera i osobe De Dominisa vidimo kako je senjsko zaleđe, zbog svojih privrednih bogatstava bio zanimljivo i Mlečanima i Habsburgovcima. Naime, željeli su eksploatirati šumsko i rudno bogatstvo. Giovanni u tom kontekstu spominje bogate rudnike zlata, željeza i bakra kojim navodno obiluje senjsko zaleđe i njegova okolica.⁵ Spominjao je i Bakar

5 RAČKI, Franjo, "Prilozi za poviest hrvatskih uskoka", Starine, JAZU, knj. X, Zagreb 1870., str. 233. Usp. Marko Antonije de Dominis Izabrani radovi 2, prir. Ante Maletić, Split, 2003., str. 308.

kao moguću izvoznu luku Primorja, a za gospodarske potrebe Mletačke Republike, dok bi u tom projektu uskoci, ili barem dio njih, bili prekvalificirani u manualnu radnu snagu, a s rečenim ciljem eksploatacije poglavito šuma, ali i drugih, mahom već spominjanih rudnih bogatstava senjskog zaleđa. Tako je u studenom i prosincu 1599. godine, za vrijeme Dominisova posjeta Carskom dvoru u Pragu, car Rudolf II., a da ga Dominis nije niti vidio, a kamoli s njim razgovarao, došao na ideju o pravljenu preciznih karata s označenim svim šumskim i rudnim bogatstvima. Dakako, u tu planiranu kartografiju na Praškom dvoru ulazilo je i ono malo prostora Like, odnosno ličkog zaleđa Senja koji je još uvijek ostao izvan granica Osmanskog Carstva te koji je bio u sustavu Vojne krajine. Na taj se prostor trebalo naseliti uskočko stanovništvo iz Senja koje bi, prema diplomatskim planovima, pa i onim Dominisovima, promijenilo svoja zanimanja u poljodjelska, odnosno mirnodopska.⁶ Na kraju je diplomacija svojim dugim igrama, a najviše zakulisnim, samo odgađala konačno uskočko rješenje, jer se nitko nije htio dotaknuti "tog vrućeg krumpira".⁷ Stoga su doista neistinite sve objede Augusta Šenoa na račun De Dominisa kojeg prikazuje isključivo negativno i dvije godine prije nego što su Franjo Rački i Šime Ljubić objavili rezultate svojih arhivskih istraživanja u Mlecima.⁸ Šenin roman je bio objavljen 1875. godine u književnom časopisu *Viencu*.

S intelektualnog stajališta ličko-senjski prostor, ako ne izravno, onda posredno, uključio se u europske intelektualno-misaone trendove i komunikacije doba na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. To se posebno može zahvaliti već spomenutima, Crešaninu Frani Petrišu i Rabljaninu Markantunu de Dominisu, koji su bili vrste intelektualnih perjanica svojega doba, ne samo u zadanom lokalnom kontekstu, kao ni u nacionalno-hrvatskom, nego također u općeeuropskom i u kontekstu opće povijesti Crkve, teologije i filozofije.

Da je spomenuti prostor Like i Kvarnera, ono što je još ostalo pod vlašću Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, bio uključen u intelektualno-vjerske kontroverzije i sukobe tadašnje Europe, premda na njezinim rubovima, najbolje svjedoči dokument Gornjonjemačke isusovačke provincije. U njenim se navodi da su crkvene vlasti i auto-

6 GRÜNFELDER, Ana Maria, "Marko Antun de Dominis, diplomat 1599.-1602", *Senjski zbornik, Senj*, god. 22, 1995., str. 240.

7 Ibid, 241- 244.

8 ŠENOVA, August, *Čuvaj se senjske ruke*, Vienac, 1875., Vidi: ŠENOVA, August, n.dj., predgovor Ivan Lopac, Zagreb, 1986.

riteti ispitivali podrijetlo i pravovjerje kandidata za stolicu Senjske biskupije M. A. de Dominisa prije njegova stupanja na tu dužnost. Treba reći i to da je njegov stric Antun prije njega bio senjski biskup, a prije nego što je poginuo u obrani tvrđave Klisa 1596. godine protiv Osmanlija. Te 1596. godine, a nakon što je doznao da mu je stric poginuo pod Klisom, jer se o njegovoj smrti dugo ništa pouzdano nije znalo, počinju otprilike i nastojanja M. A. de Dominisa da na stolici iste Senjske biskupije naslijedi strica Antuna, a to se može pratiti i kroz prepisku M. A. de Dominisa s poglavarima isusovačkog reda u Grazu. Od te 1596. do 1600. godine De Dominis obnaša službu administratora Senjske biskupije te za vrijeme upravljanja tom biskupijom nastoji zamijeniti pokojnog strica Antuna. To mu uspijeva 1600. godine. Jedan mnogo raniji predak M. A. de Dominisa bio je senjski biskup - Ivan de Dominis, u tridesetim godinama 15. stoljeća; dakle u vremenu održavanja Baselskog crkvenog koncila.⁹

Prema gore spomenutom dokumentu Gornjonje-mačke isusovačke provincije, bila su ispitivana sedmorica odličnika iz Rijeke i Senja. No, pitanja se nisu odnosila samo na osobu De Dominisa, nego i na područje geostrategije, crkvenosti, populacije povijesti Senja te na njegove suvremene vjerske prilike. Što se De Dominisa tiče, gotovo svi ispitanci različitih staleža i dobi, veoma pozitivno su se izjasnili o njegovoj osobnosti, karakteru i pravovjernosti. O Senju se zaključilo kako je to vrlo siromašno mjesto, vrlo slabo naseljeno te da služi kao vojna ispostava, da ne postoje crkvene ustanove za odgoj i obrazovanje svećenstva, odnosno kleričkih kandidata, osim jedne stolne crkve.¹⁰ U takvim je uvjetima De Dominis bio prisiljen djelovati, a njegova se biskupska služba u otprilike dvije godine njegova biskupstva, ograničila uglavnom na diplomatsku aktivnost te s tim u vezi na putovanja u Veneciju, Graz, Beč, Prag, Ljubljanu. Tako se Dominis vraćao sa svoje posljednje uskočko-diplomatske misije 1601. godine te je posjetio cara Rudolfa II. u Pragu a na povratku nadvojvodu Ferdinanda u Grazu, moleći ga za što bolje rješenje, ali i za financije, uskoka i njihovog preseljenja u unutrašnjost Hrvatske. Također je na povratku Dominis kao senjski biskup u Ljubljani posjetio kranjske staleže, nastojeći ih pridobiti za svoj plan i naum. No, približivši se Senju, negdje kod Trsata bio je pravodobno obaviješten o uskočkoj za-

9 BOGOVIĆ, Mile (prir.), *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija*, Izvješća biskupa Svetoj Stolici (1602.-1919), Zagreb, 2003., str. 219.

10 TUĐINA GAMULIN, Vesna, "Marko Antonio de Dominis u Šenoinoj interpretaciji", *Senjski zbornik*, Senj 22, 1995., str. 249 – 254.

sjedi te da ga uskoci planiraju ubiti. Zato je Dominis promijenio smjer svojega puta, skrenuo je na rodni otok Rab te odatle otišao u Rim. Više nikada se nije vratio u Senj, jer je shvatio da ondje ne može biti biskup te da mu je ugrožena egzistencija. Ne mora se posebno govoriti da mu je život bio u opasnosti.¹¹ O kraju Dominisova biskupstva u Senjskoj biskupiji postoje posve suprotni podaci, a iznosi ih i sam Dominis. Prema njima, a nakon poznate epizode kada je dogovorom Mletačke Republike i Habsburške Monarhije general Josip Rabatta poduzeo vojno-kažnjeničku ekspediciju s ciljem pacificiranja uskoka, kada su smatnuli mnogi uskočke vođe, a na kraju je ubijen i sam Rabatta 1601. godine, Dominis je navodno još dvije godine ostao u Senju. O tome se navodi da postoji i bogata prepiska. To tvrdi i Dominisov tajnik u Engleskoj Danijel Lohet, inače Burgundanin. Lohet tu Dominisovu verziju događaja o Senjskoj biskupiji i uskocima iznosi njemačkom teologu Leonardu Mariju sa Sveučilišta Kölnsku, inače teologu koji je u svojim spisima napao Dominisa za njegova boravka u Engleskoj. Danijel Lohet, u ime splitskog nadbiskupa Dominisa odgovara mu vrlo opširnim teološko-polemičkim spisom: *Sorex primus*, gdje isti odgovara na sve optužbe i objede spomenutog Leonarda Marija na račun Dominisa, razdoblja njegova biskupovanja u Senju, kao i njegova navodnog "okrutnog" odnosa prema uskocima.¹² Tako ta Dominisova i Lohetova verzija kraja Dominisova biskupstva u Senju možda na posve drugi način pojašnjava te događaje.

Prema nekima još uvijek ostaje upitna Dominisova potpuna uloga i njegov odnos prema uskocima, bez obzira na to što se zdušno u svakoj prigodi pa i u mletačkom Senatu zauzimao za uskoke, prikupljao novčanu pomoć te pokušao spasiti što se još moglo.¹³ Taj Dominisov odnos prema uskocima, kažu te interpretacije, ipak ostaje upitan; zbog njegova poslije gotovo domoljubnog odnosa prema Veneciji, kada ova dolazi u sukob s Rimskom kurijom 1606. godine, zbog različitih interpretacija prava na jurisdikciju, a u svjetlu vječnog pitanja sukoba Crkve i države kroz povijest, odnosno sukoba tih dvaju prava, svetog i svjetovnog.

11 Ibid., 251.

12 Marko Antonije de Dominis, Izabrani radovi 2, prir. Ante Maletić, "Sorex primus", Split, 2003., str. 189-314.

13 TUĐINA GAMULIN, Vesna, "Senjski biskup Marko Antonije de Dominis u šenojnoj interpretaciji", Senjski zbornik, 22, Senj, 1995., str. 249-254.

August Šenoa u svojem romanu *Čuvaj se senjske ruke*, interpretirajući događaje, postupa vrlo nepravedno prema Dominisu. Najveću nepravdu čini mu, izmisliši da je izjavio: “Ti najbolje znaš koliko sam u Pragu kod cara Rudolfa radio na tome da uskokom skrham vrat.” To je Dominis, prema Šenoi, navodno rekao u Veneciji pred mletačkim dostojanstvenicima. Dakako, to možemo smatrati plodom književne, odnosno književničke fikcije, dok povijesni dokumenti, odnosno činjenice svjedoče, prema gore spomenutom Dominisov zalaganju, nešto posve drugo. Akcija Josipa Rabatte bila je dogovor Mletačke Republike i Habsburgovaca o kojemu Dominis nije mogao ništa znati ili je saznao, po svemu sudeći i najvjerojatnije, tek naknadno, a sam nije mogao ništa učiniti, jer se njega i nije ništa pitalo. Zna se, kao što je već spomenuto, da je on, u Veneciji održao govor kojim je htio na primjeren način riješiti uskočko pitanje. Zapravo, želio je potaknuti mletački Senat da to učini te je čak vrlo afirmativno govorio o uskočima. To, toliko negativno stajalište Šenoa o Dominisu ima izvoriste u jednostavnoj činjenici da je Dominisova majka bila Mlečanka, odnosno Talijanka. To nitko nije smatrao ni negativnim ni pozitivnim, nego je to bila posve neutralna činjenica u Dominisovo doba. Šenoa to slikovito ilustrira rečenicom: “A majčino je mlijeko uvijek jače od očeve krvi.”

Ovakvo Šenoino iskrivljavanje povijesne stvarnosti više je nego tendenciozno. On također, govoreći o Dominisovoj majci i njezinu podrijetlu, krivo navodi njezino djevojačko prezime “Velluto”, a ne ispravno “Velluteli”. Sve bi to samo po sebi za romantizmom prožeto književno djelo i bilo razumljivo te do neke mjere prihvatljivo, kada se ne bi radilo o gotovo dosljedno namjernim pogreškama, kvazi-povijesnim činjenicama kojima se nešto želi pokazati i dokazati.¹⁴ Šenoa se poziva na obris određene povijesne listine iz Mletaka, koje je skupljao i obrađivao Šime Ljubić, a objavljene su tek 1877. godine, dakle dvije godine nakon romana! No, Šenoa u Uvodu zbirke svojih povijesnih romana tvrdi kako je on sve svoje navode i činjenice pomno preispitao, da mu se ne bi potkrala neka pogreška te kako usprkos brojnim hvalama domaće književne kritike “neka ptica ne bi graknula kako nešto nije u redu”.¹⁵

Takvo prikazivanje i tendenciozno nasilno rekonstruiranje povijesne stvarnosti u potpunoj je suprotnosti s pri-

14 TUĐINA GAMULIN, Vesna, Ekleziološko-politološka misao Marka Antonija de Dominisa, disertacija (tipkopis), Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb, 2003., str. 21-25.

15 ŠENOVA, August, n.dj. Vienac 1875; Isti, Sabrana djela, Zagreb 1884.

kazivanjem povijesti, suvremenog stanja i običaja hrvatskih uskoka, trgovca Giovannijsa iz Ferma.

Govoreći o uskocima i njihovim prepadima na osmanske, dubrovačke te najzad i mletačke lađe, Giovanni na Antonijeva pitanja odgovara kako su ti uskočki prepadi više iznimka nego pravilo, jer nisu primali nikakvu novčanu pomoć ni prihode te su posljedica toga bili pljačka i grabež uskoka na moru. Giovanni je od papa koji su pomagali Senju, svaki na svoj način, istaknuo papu Grgura XIII. Taj je papa, prema njegovim riječima, više nego velikodušno novčano pomagao uskoke dajući im na godinu 4.000 škuda, a nakon što je Juraj Daničić Mlađi sa svojim poslanstvom bio 1581. godine kod njega, obećao je kako više iz osvete neće napadati dubrovačke brodove. Posebno valja istaknuti kako se pritom iznimno vodilo računa o karitativnoj skrbi za najsiromašnije stanovnike Senja, posebno za udovice i njihovu djecu. Za siromašne je od spomenute sume od 4.000 škuda izdvojeno 200 škuda, a svaka takva obitelj dobila je otprilike deset škuda po domaćinstvu, odnosno obitelji. Poslije za pape Siksta V., to se više nije provodilo, navodi autor teksta.¹⁶

Dakle, više se ni od Rimske kurije nije mogla očekivati pomoć kao za vrijeme pape Grgura XIII.¹⁷ Kasnije pape navodno za to nisu imali sluha ni potrebe, a kako je plaća uskocima stizala sve neredovitije iz Graza, to je bila veća njihova potreba za gusarenjem i pljačkom. Spomenuti papa Grgur XIII. dao im je novčane premije koje su, kako je rečeno, dane uz obećanje uskoka, odnosno njihova vođe Jurja Daničića Mlađeg kako neće napadati kršćanske brodove ni trgovce. Posebno je ovdje Papa aludirao na Dubrovčane koje su uskoci nemilice progonili i ubijali zbog njihova krivokletstva i ubojstva oca spomenutog Jurja Daničića Mlađeg, koji je bio istog imena i prezimena. Zbog patološke mržnje uskoka prema Dubrovčanima, oni su se nerijetko preoblačili i predstavljali kao Židovi ili Turci, jer su znali da će se prema njima, napadnu li ili uskoci, postupati milosrdnije nego prema kršćanima Dubrovčanima. Giovanni još kaže kako se uvijek najviše kaje onaj tko je krivac tuđe te time i svoje nesreće. Taj se posjet uskoka papi Grguru XIII. zbilo 1581. godine, a nemili događaji s Rabattom i Dominisom točno dvadeset godina poslije. Iste 1581. godine piše Giovanni, bila je proslava božićnih blagdana u Senju i uskoka, koje opisuje kao vrlo nabijene emocijama, veoma prisne i intimne, što drugi na-

Robert HOLJEVAC
**Senj u doba
biskupovanja
Markantuna de
Dominisa s posebnim
osvrtnom na uskočke
prilike i ličko zaleđe
kroz dijalog gospode
Giovannijsa i Antonija**

16 RAČKI, Franjo, "Prilozi za poviest hrvatskih uskoka", Starine, JAZU, knj. X, Zagreb 1870., str. 183.

17 Ibid., str. 183-184.

rodi ne poznaju. Pod tom se prisnošću misli na običaj koji je, kaže Giovanni, bio vrlo raširen među uskocima, a to je međusobno ljubljenje u usta za vrijeme božićevanja i međusobnog čestitanja. Dalje, uz uskočke običaje opisuje njihov način odijevanja, brzinu i vrlo stroge moralne nepisane zakone.¹⁸ Giovanni, negdje početkom 80-ih godina 16. stoljeća, opisuje vrlo okrutno ubojstvo uskočke žene koju je zbog preljuba ubio muž.¹⁹ Moglo bi se reći da je samo podneblje stvaralo tako krut karakter.

Giovanni dalje opisuje opće prilike u s vezi s osmanjskim prodorom početkom 90-ih godina 16. stoljeća na području Bosanskog pašaluka. Spominju se unutarosmanske nesuglasice kod Banje Luke, Hasan-paša Predojević te njegov pohod na Petrinju i Sisak, njegova i sudbina osmanske vojske pod Siskom te sudjelovanje uskoka u vojnim pohodima bosanskog paše, odnosno u njihovu sprečavanju i obrani.²⁰ Spominje se i način podjele plijena među samim uskocima. Zatim Giovanni spominje uskočke morske prepade oko zadarskog arhipelaga, ali i one u dalmatinskom zaleđu oko Skradina.²¹ Ne zaboravlja spomenuti ni poznatu uzrečicu Turaka, koja pokazuje njihov strah i užas od uskoka i njihovih zasjeda, a ta je bila: "Sačuvao vas Bog od senjske ruke", po kojoj je Šenoa naslovio svoj roman.²²

Giovanni često spominje mletačke intrige protiv uskoka, koje ocjenjuje, blago rečeno, nemoralnima. Na taj način Giovanni promatra tursku opsadu Klisa iz 1596. godine o kojoj je bilo riječi, ali i mnoge druge, kada su se Mlečani, prema njemu, koristili raznim smicalicama i lukavstvima da bi uskoke namamili u klopku te ih zatim na najokrutniji način smaknuli, što nije ostalo bez uskočkog odgovora.²³

Na kraju se Giovanni vraća antičkoj povijesti Rima, poimence spominje rimske careve Tiberija, Kaligulu i Nerona, koji su, prema njegovim riječima, svoje političke ci-

18 LOPAŠIĆ, Radoslav, *Acta historiam confinii militaris Croatici illustrantia*, sv 3, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1884-89., str. 27., Vidi: STANOJEVIĆ, Gligor, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973., str. 30-32.

19 RAČKI, Franjo, "Prilozi za poviest hrvatskih uskoka", *Starine*, JAZU, knj. X, Zagreb 1870., str. 234-236.

20 RAČKI, Franjo, "Prilozi za poviest hrvatskih uskoka", *Starine*, JAZU, knj. X, Zagreb 1870., str. 200-201. Usp: MAŽURAN, Ive, *Hrvati i Osmanlije*, Zagreb 1998., str. 152.-164., Usp: ALAJBEGOVIĆ PEČEVIJA, Ibrahim, *Historija 1/2*, Sarajevo, 2001., str. 107-109.

21 RAČKI, Franjo, "Prilozi za poviest hrvatskih uskoka", *Starine*, JAZU, knj. X, Zagreb 1870., str. 189-200.

22 Ibid., str. 183.

23 Ibid, str. 201-202. Usp: HORVAT, Karlo pl., *Monumenta uscocchorum*, svezak 1, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 32 i 34. Zagreb: JNA, 1910-13., str. VII.

ljeve ludo pokušali postići ratom, dok su mudri carevi poput Augusta i Tita svoje političke ciljeve, a u korist Rimskog Carstva, pokušali i uspjeli ostvariti pregovorima.²⁴ Time je Giovanni posredno kritizirao njemu suvremenu politiku Mletačke Republike, ali ne samo prema uskocima. Svojim originalnim razmišljanjima Giovanni je dao velik doprinos svojim suvremenima da bolje poznaju uskoke i njihov život. Možda je time posredno htio sugerirati velesilama da drugačije postupaju prema uskocima.

Zaključno se može reći da je spis trgovca Giovannija vrijedan izvor u proučavanju uskoka, jer na posve drugačiji i originalan način piše o njima, opisuje njihov život o njemu daje posve novu sliku. Razlog tome jest, smatra autor, u mnogim neistinitim vijestima te uobičajenim negativnim razmišljanjima onih koji su o uskocima pisali.

Iz ovog teksta vidi se sva složenost senjske diplomatsko-političke stvarnosti u kojoj su glavni čimbenik uskoci, odnosno događaji u posljednjoj četvrtini 16. stoljeća. U svemu tome bitnu ulogu imali su i vanjski i unutarnji čimbenici. Što se vanjskih tiče, prvenstveno treba spomenuti Habsburško Carstvo, Mletačku Republiku i Osmansko Carstvo, unutar čijeg trokuta se i igraju diplomatsko-političke igre u kojima su uskoci, možemo reći, manje subjekt, a više objekt, što se dalo iščitati i iz Giovannijeva spisa. Velik dio svojeg kazivanja Giovanni posvećuje vojno-obrambenoj strategiji, odnosno fortifikacijskom sustavu, ističući pritom veliku ulogu uskoka u obrani.

U ovom radu su obrađene i crkvene prilike u Senju, a među njima svakako glavnu ulogu ima senjski biskup M. A. de Dominis. On na vrućoj senjskoj biskupskoj stolici ne sjedi dugo, otprilike dvije godine (1600.-1602.), no i četiri godine prije kada je De Dominis obnašao službu administratora Senjske biskupije (1596.-1600.). Za vrijeme njegova biskupovanja eskalira mletačko-uskočki sukob. Iz navedenog se vidi da je De Dominis bio upleten u sve te sukobe, u kojima nastoji riješiti pitanje uskočkog problema mirnim i diplomatskim putem, kako bi sve strane bile podjednako zadovoljne. Pritom bi, prema De Dominisovim planovima, hrvatska granica prema Osmanlijama trebala biti podebljana ljudskim, odnosno demografskim faktorom radi što efikasnije njezine obrane. No, to nije bilo moguće ostvariti. Naime, nije se moglo zadovoljiti interese svih strana u sukobu te Dominisova biskupska i diplomatska misija u konačnici ne uspijeva, nego završava njegovim naprasnim odlaskom iz Senja te abdikacijom od časti na senjskoj biskupskoj stolici.

24 TRANQUIL, Gaj Svetonije, Dvanaest rimskih careva, Zagreb 1956., str. 59-308.

LITERATURA

- ALAJBEGOVIĆ PEČEVIJA, I. (2001), *Historija 1/2*, Sarajevo.
- BOGOVIĆ, M. (2003), *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija. Izvješća biskupa Svetoj Stolici (1602.-1919)*, Zagreb.
- BRACEWELL, C. W. (1997), *Senjski uskoci. Razbojništvo, piratstvo i sveti rat na Jadranu u 16. stoljeću*, Zagreb.
- GRÜNFELDER, A. M. (1995), "Marko Antun de Dominis, diplomat 1599.-1602", *Senjski zbornik*, 22, Senj.
- HORVAT, K. (1910), *Vojne ekspedicije Klementa VIII. u Ugarskoj i Hrvatskoj*, Zagreb.
- LJUBIĆ, Š. (1876-1880), *Commissiones et relationes venetae*, svesci 1-3, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 6, 8 i 11, Zagreb.
- MALETIĆ, A. (2003), *Marko Antonije de Dominis, Izabrani radovi 2*, Split.
- MAŽURAN, I. (1998), *Hrvati i Osmanlije*, Zagreb.
- RAČKI, F. (1870), "Prilozi za poviest hrvatskih uskoka", *Starine, JAZU*, knj. X, Zagreb.
- RADOSLAV, L. (1884-1889), *Acta historiam confinii militaris Croatici illustrantia*, sv 3, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv. 2, JAZU, Zagreb.
- SCHIFLER, Lj. (2001), "Frane Petrić", *Hrvatska filozofija*, knjiga 12, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji/Studia Croatica, Zagreb.
- ŠENOVA, A. (1875), *Čuvaj se senjske ruke*, Vienac, Zagreb.
- TRANQUIL, G. S. (1956), *Dvanaest rimskih careva*, Zagreb.
- TUĐINA GAMULIN, V. (1995), "Marko Antonio de Dominis u šenojnoj interpretaciji", *Senjski zbornik*, 22, Senj.
- TUĐINA GAMULIN, V. (2003), *Ekleziološko-politološka misao Marka Antonija de Dominisa*, disertacija (tipkopis), Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.

SENJ U DOBA BISKUPOVANJA MARKANTUNA DE
DOMINISA S POSEBNIM OSVRTOM NA USKOČKE
PRILIKE I LIČKO ZALEĐE KROZ DIJALOG
GOSPODE GIOVANNIJA I ANTONIJA

Ključne riječi: Senj, Markantun de Dominis, uskoci, Lika, Giovanni, Antonio.

Članak obrađuje pitanje uskoka i Senja u 16. stoljeću kroz spis trgovca Giovannija iz Ferma. Spis je Franjo Rački sedamdesetih godina 19. stoljeća našao u Firenci te ga je poslije pohranio u Arhivu JAZU-a, sada HAZU-a. U spisu su uskoci prikazani pozitivno, što je potpuno suprotno mletačkim izvorima, ali i izvorima druge provenijencije. U članku se analizira spis o uskocima, njihovu životu, običajnom pravu i prilikama u senjskom zaleđu. Autor ovog povijesnog izvora, trgovac Giovanni, došao je u Rijeku i na Kvarner iz Italije i ondje je boravio od 1574. do 1621. godine. U tom vremenu djeluje i Markantun de Dominis, senjski biskup, čije je biskupovanje i odnos s uskocima, kao i prilike u Senju obrađeno u članku. Istaknuta je uloga uskoka na prostoru Senja, Kvarnera i ličkog zaleđa, kao i uloga koju su uskoci imali u trokutu: Habsburška Monarhija, Mletačka Republika i Osmansko Carstvo, te njihov međusobni odnos prema uskocima.

Robert HOLJEVAC

**Senj u doba
biskupovanja
Markantuna de
Dominisa s posebnim
osvrtnom na uskočke
prilike i ličko zaleđe
kroz dijalog gospode
Giovannija i Antonija**

SENJ IN THE TIME OF BISHOP MARKANTUN DE DOMINIS, WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE LIVING CONDITIONS OF USKOKS AND THE LIKA HINTERLAND AS SEEN THROUGH A DIALOG BETWEEN GENTLEMEN GIOVANNI AND ANTONI

Keywords: Senj, Markantun de Dominis, Uskoks, Lika, Giovanni, Antoni.

The topic of this article is the Senj and Uskok 16th century issue, analysed on the basis of a document written by merchant Giovanni from Ferm. Franjo Rački found the document in Florence in the 19th century, and later stored it in the Yugoslavian Academy of Sciences and Arts Archives, presently the Croatian Academy of Sciences and Arts. The document shows Uskoks in a positive light, completely opposite from the Venetian sources, but from other sources as well. The article analyses the document that describes Uskoks, their way of life, common law and living circumstances in the Lika hinterland. The author of this historical source, merchant Giovanni, came to Rijeka and Kvarner from Italy and stayed there from 1574 to 1621. The Senj bishop of the same period is Markantun de Dominis. The article analyses his rein and relationship with Uskoks, and also the situation in Senj. The role of Uskoks in the Rijeka, Kvarner and Lika hinterland areas is emphasised, as well as the role they played in the triangle: the Habsburg Monarchy, the Venetian Republic and the Ottoman Empire, and also their respective relationships with Uskoks.